

crkva u svijetu

PRINOSI

RELIGIOZNA POLAZIŠTA I DILEME KRANJČEVIĆEVE POEZIJE

U povodu 80. obljetnice pjesnikove smrti

Drago Šimundža

Na razmeđu naše tradicionalne i moderne književnosti, izričaja i misli, snažno se uzdiže Kranjčević (1865—1908) sa svojim djelom, uokvirujući i šireći s jedne strane našu tradiciju, a s druge otvarajući nove vidike, teme i probleme, koji ga i danas čine prisutnim i zanimljivim. Pjesnik i mislilac, nije širio samo područje naše književnosti i književnih tema, nego i obzorja naše duhovne upitnosti i sudbinskih nemira.¹ Zanimala ga je stvarnost u kojoj se nalazio i svijet u kojemu je živio. Suočavao se s poviješću i sudbinom, s egzistencijalnim i metafizičkim pitanjima. Stoga su njegove pjesme — redovito to više što su bolje — pune nemirnih upitnika i meditativnih tema.

Toj snažnoj misaonoj i često revoltnoj poeziji može se — i treba — pristupiti s više gledišta. Mi ćemo to pokušati s njezina glavnog ishodišta: s neke vrste genetsko-inspirativnog iskrišta ili, točnije, refleksivno-religioznog polazišta, koje je — katkad izravno, katkad neizravno, *per se* ili *per oppositum* — bilo neodoljivi movens pjesnikove muze.² To je polazište stoga u Kranjčevićevoj poeziji nezaobilazno. Ono joj je izvor i sjecište,

¹ O tome je dosta pisano. Najčešće se navodi Krležin esej »O Kranjčevićevoj lirici« (Hrvatska revija, IV, br. 3, 137—158). Međutim, to su još za pjesnikova života zapazili njegovi kritičari (usp. Č. Jakša, »Silvije Strahimir Kranjčević«, Novi vijek, IV, br. 4—7, Zagreb, 1899; Milan Marjanović, »Silvije Strahimir Kranjčević«, Hrvatska misao, I, br. 14—21/22, Zagreb, 1902; Criticus, »Silvije Strahimir Kranjčević«, Hrvatska straža, I, 97—117; isti, »Trzaji«, nav. dj., 389—413). Zbog toga je bio i hvaljen i napadan.

² Naša se književna kritika nije izravnije time bavila. Najčešće su se na osnovi jedne ili druge pjesme stvarali sudovi. Potanja analiza upućuje da je sav Kranjčević, *per favorem* ili *per oppositionem*, religiozno motiviran. Ta činjenica sama po sebi mnogo govori. Teološki pristup Kranjčeviću o tome treba voditi računa.

središnja tema i glavno obzorje. I to ne samo zato što je iskonski utkano u njezino tkivo, nego prije svega zato što je bilo impuls i nadahnuće, provokacija i inspiracija pjesnikova genija.

U stvari, sav je Kranjčevićev opus izrastao iz tradicionalne kršćanske slike svijeta, iz biblijske vizije i religiozne pozadine.³ To je dovoljno jasno i podjednako vidljivo i onda kad je izričito spomenuto, i onda kad je samo pjesnički, konotativno ili asocijativno, naznačeno; bilo da se pjesnik s njima slaže ili sučeljava, poistovjećuje ili nemirno meditira.

Pjesnički procedé i misaoni refleks, koji u sebi spajaju različite komponente, potiču da o tome govorimo s dva posebna, iako između sebe povezana gledišta. Prvo je općenitije: zanima ga koliko je kršćanska religiozna vizija bila motiv i nadahnuće, odnosno izazov i poticaj u Kranjčevićevu djelu; drugo je specifičnije: ponire u složenost pjesnikova misaonog tkiva te u njemu promatra podudarnosti i kontroverzije, religiozne i sudbinske niti i dileme, od kojih je satkana Kranjčevićeva poezija.

I. RELIGIOZNA ISHODIŠTA KRANJČEVIĆEVE POEZIJE

Mada Kranjčević izraščuje iz religioznog kršćanskog ozračja, njegova poezija nije izravno religiozna, bar ne u svojim tipskim određenjima.⁴ Poezija o kojoj je ovdje riječ mahom je opće refleksivne naravi. U sebi je vrlo složena i slojevita; ima u njoj mnogo religioznoga; no ne bismo je ovdje, pa ni kada se radi o izravnim religioznim motivima i očitim utjecajima, zvali religioznom. Ona je u svojoj biti duhovna, misaona, općeljudska. Religiozno joj je glavno ishodište ili, još bolje, inspirativni naboj, koji se u pravilu reflektira kao *sudbinsko čvorište* i *misaoni supstrat*, od kojega pjesnik polazi, raščlanjuje ga, s njime se suočava i razmišlja, te prema njemu impresivno izlaže svoja stajališta: tka misao i pjesmu.

Za razliku od Marka Marulića i hrvatskih baroknih pjesnika, koji su, poput Ivana Gundulića,⁵ uzimali biblijske motive da bi svoja stajališta potvrdili u vjerskim shvaćanjima, Kranjčević uzima biblijski perdložak ili polazi od religiozne misli u cilju svog kreativnog čina. Važan mu je svijet vlastitih viđenja. Stoga paralelno gradi svoju misao ili, što nije rijedak slučaj, u složenoj konfrontaciji misli i ideja traga za konačnim odgovorima o smislu i sudbini čovjeka i svijeta.

Naravno, spomenuti postupak nije jednako važan za sva pjesnikova razdoblja. U *Bugarkinjama*, na primjer, ima dosta religioznih elemenata i

³ Kranjčevićev religiozni svijet nije jednoznačan; ni njegova religiozna svijest nije uvijek identična. Očita su u njega evolutivna stanja. O tome nema sumnje. Bio je na granici vjere, u vodama pozitivističkog i panteističkog i ateizma. No njegova dubinska ukorijenjenost u religioznu atmosferu stalno ga je vraćala kreacionističkoj slici svijeta i kršćanskoj metafizici. Njegovo teističko određenje nije sporno.

⁴ Malo je pjesama u Kranjčevića koje bismo mogli svrstati u žanr čisto religiozne poezije. Ali ima i takvih: *Golgota* i *Resurrectio* na primjer. Ima u njega, međutim, često religioznih motiva, pa i čitavih religioznih inspiracija, u okviru širih tema (usp. *Mojstije*).

⁵ Usp. Gundulićeve *Suze sina razmetnoga* i Marulićeva djela: *Judita*, *Evan-gelistarium*, *Institutio de bene beateque vivendi*, itd.

motiva. Pjesnik se rado s njima služi i iskreno ih prihvaća. No oni su redovito samo dodatnog karaktera; imaju popratnu funkciju. Nisu tipični za ovaj vid o kojemu govorimo, za začimanje i razradu pjesme. Možda bismo mogli izdvojiti *Moć osвете* i *Krvave suze*, te u njima naći prve zametke Kranjčevićevih religioznih nemira ili, bolje, religiozno-kreativnih inspiracija, koje su u svojoj dinamičnoj provokativnosti stvaralački došle do izražaja u mnogim budućim pjesmama.

Daljnje su faze u tome svakako značajnije. *Izabrane pjesme* (1898) i *Trzaji* (1902) izazovno produbljuju u Kranjčeviću prije tek slućene sukobe. Time i opća harmonija svijeta, religiozna vizija ćovjeka i svemira neposrednije dolaze u pitanje. Pjesnik o njima razmišlja i pod dojmom tih razmišljanja stvara. To će se također odraziti i u tzv. divot-izdanju *Pjesama* (1908/1909).

Pritisnut vanjskim kušnjama i unutrašnjim dilemama, Kranjčević će sve upornije ponirati u sudbinska pitanja. Pri tome će intimno osjećati, u sudbi i u životu, različite kontradikcije i antinomije; mućit će ga povijesna zbilja i tjeskobni položaj ćovjeka. U procjepu srca i razuma, neumorno će traćiti rješjenja. Osnova će mu biti religiozna vizija. S njom će se toliko združiti da joj se nikada neće oćeti.⁶ Na njoj će se stalno nadahnjivati i u njoj, u njezinoj iskonskoj inspiraciji, kompanirati i odražavati svoja iskustva i misli. Ćvrsto će je osjećati svojom i, nemiran, ćesto će se s njome konfrontirati. Ukratko, s njom će zaćimati svoje ideje i stvarati poeziju.

Ne ulazeći zasada u tematsku analizu i misaone konflikte, ćinjenica je da su spomenute komparacije i sućeljavanja, koliko god bili po sebi tjeskobni i mućni, na Kranjćevića stvaralaćki djelovali. Imali su kreativnu ulogu.

U stvari, Kranjćeviću je, da bi mogao razviti svoju misao, trebalo izazova, borbe, sukoba i suprotstavljanja.⁷ Stoga su, što je i inaće ćest slućaj kod pjesnika, i u njega plodnije sumnje nego povjerenja. Baš zato što su ga duboko pogaćale, u svojoj su silini poetski i misaono djelovale; bile su mentor i zadatak.

Razlićiti su naćini i utjecaji religiozne slike svijeta kod Kranjćevića. Jednom se radi samo o općem obzorju, o usputnoj slici ili izrićaju, kao na primjer u pjesmama *U noći mrtvih* i *U katakombah*; drugi put je po srijedi općenitija asocijacija i vaćna konotacija, kao u *Astrei*, odnosno izraćenija konfrontacija i dublja oporba, kao u *Zadnjem Adamu*. Jednom je, opet, religiozna poruka izravan povod pjesnićkom nadahnuću, kao u *Mojsiju*; drugi put je u pitanju konkrećna situacija, socijalna perspektiva

⁶ Kranjćević je rijedak primjer u svjetskoj literaturi: ćitava života, još od rimskih dana (usp. *U katakombah* i *Iz Elina notesa*, u Silvije Strahimir Kranjćević, *Kroz život i djelo*, priredio B. Livadić, Zagreb, 1934, 201), pun je nemira i sumnja i istodobno je u svim etapama stvaranja religiozno bitno obiljećen.

⁷ I u tome treba traćiti razloge Kranjćevićevih konfrontacija s njegovim religioznim stajalištima. Konfliktnost je u njega neizbjećna. U košćacu uma i srca, genetski je to u sebi nosio. I sam je toga bio svjestan: »Moj duh bi bio rose kap / Što srće zraku prvu, / Tek da je meni dao Bog / Ah, srca manje mrvu!« (*Uzdah*).

kakvu nalazimo u pjesmama *Misao svijeta*, *Radniku*, *Prvi grijeh*. Ponekada je po srijedi izravna kritika, koju susrećemo, na primjer, u *Dva barjaka* ili u pjesmi *Hristova slika*. Nekada se radi o religioznom povjerenju, kao u *Golgoti*, drugi put o ispovjednom priznanju, kao u *Monologu*. No najčešći je slučaj i najkarakterističniji za Kranjčevićevu liriku nemirno poniranje u sudbinsku problematiku čovjeka i svijeta, u rezignaciji i oporbi, pri čemu religiozna postavka služi za opće obzorje i misaonu pozadinu suspregnutim sumnjama i tjeskobnim meditacijama.⁸ To je — uz onaj najopćenitiji religiozno konotativni model, u kojemu pjesnik asocira religioznu atmosferu, kao u *Bugarkinjama* — najčešći postupak. Susrećemo ga u nizu refleksivnih tema: *Prosinakčo sunce*, *Anđeo bola*, *Pogled na zvijezde*, *Groblje na umoru*, *Uzdah*, *Sveljudski hram*, *Vox humana*, *Iza spuštenih trepavica*, itd. Ovdje su najimpresivniji pjesnikovi dojmovi: životna razočaranja i nemiri. Religiozna je pozadina gotovo neprimjetljiva, ali je u biti i te kako važna: i za stvaranje i za razumijevanje pjesme, za doživljavanje poetskih rezonancija.

Promatrajući sve ovo s našeg stajališta, poslužiti ćemo se kratkom analizom i izložiti nekoliko modela, pjesama, u čijem se postupku očituje, više ili manje, religiozno nadahnuće, utjecaj ili ishodište. Mada ti modeli i naša analiza neće iscrpiti svu tematiku o kojoj je riječ, oni će svojom prepoznatljivošću dovoljno osvijetliti religiozni impuls, povod ili genezu mnogih Kranjčevićevih stihova.

Već smo spomenuli *Zadnjeg Adama*. On je nadahnut modernim otkrićima, konkretno zakonom entropije. Energetski izvori topline jednom će presahnuti, a postojeća toplotna energija toliko će se raspršiti svemirom da će svijetom zavladati novo ledeno doba. Međutim, to je samo dio inspiracije. Drugi je, ne manje važan, religiozne naravi. Kranjčevićeva se pjesma rađa u religioznoj asocijaciji: »Ta ista nikad neviđena usta / Što nekada su životvorno rekla: / 'Nek bude svjetlo!' — i to svjetlo bi...«, s njom se suočava i na svoj način dijalogizira. I u ovoj je krajnjoj rezignaciji prisutan sudbinski religiozni odjek. Religiozne su referencije, i kad su bile stavljane u pitanje, kao ovdje, impulsivni poticaj i refleksi. I to ne samo konotativno, nego, što je vrlo važno, i konfrontativno, *per oppositum*, kako smo napomenuli. Očito je to u nizu misli i stihova, posebno u oporbi »ljudstva prkosećeg« i u posljednjem znaku što ga je čovjek uspio iza sebe ostaviti. Uz vješto jukstaponiranu religioznu poruku i scijentističku opciju, zapisani upitnik u ledu upućuje da je kršćanska slika svijeta l' arriè-re plan pjesnikovih misli i poruka. Makar ona nije izravno spomenuta, bila je i ostala kontrastni rakurs i poetski nabrekla kontrapozicija, naprama kojoj pjesnikov svijet dobiva svoju poetiranu vrijednost. Ni za

⁸ Tri su osnovna područja s kojima se Kranjčević susretao: rodoljubno, socijalno i sudbinsko. Religiozno je vezao uz sva tri. No nije bio nemiran samo kad je riječ o sudbinsko-religioznoj tematici. Nas, naravno, ovdje najviše zanima ta sfera; stoga je i najviše ističemo. Međutim, sva tri su ga spomenuta područja zanimala i uznemiravala te u njegovim prilikama spontano vodila pesimističkoj opciji. Kako je religiozno-kreacionistička vizija bila temelj njegova shvaćanja i poimanja svijeta, s njom je najčešće, iako gotovo uvijek indirektno, raspravljao, tragajući za istinom i pravdom, i istodobno u njezinim slikama i mislima razmišljao i osjećao.

čitaoca ni za autora *Zadnji Adam* bez nje ne bi imao onu impresivnost koju s njom ima.⁹ Dovoljno je prepoznatljiva. Ne treba je dokazivati. Za nas ovdje ostaje samo odrednicom ili ilustracijom jednog postupka kojim se Kranjčević često služio, asociirajući ili, u najmanju ruku, pretpostavljajući religiozni nazor, u kojemu se nemiran kretao, važnim ambijentom i asocijativnim čvorištem svojih rasprava i misli.

Jedan drugi model, mnogo izrazitiji i jasniji, nalazimo u pjesmi *Mojsije*. Dok je u *Zadnjem Adamu* biblijska poruka sekundarna, u *Mojsiju* je, inspirativno, primarna. No, ponovno, ne radi se ni ovdje o formalno religioznoj pjesmi. Religiozno je nadahnuće samo intimni agens; manje je tema ili impostacija nego poticaj za samostalnu kreaciju. Jer, mada se čvrsto drži biblijskog predloška, nužno izaziva i oploduje širu misao. *Mojsije* je tako složena kompozicija, s mnogo izvornih asocijacija i refleksivnih odjeka. Religiozno je nadahnuće jasno, ali se neodoljivo prelijeva u novo poetsko-filozofsko tkanje, u Kranjčevićevu iskonsku meditaciju o čovjeku i svijetu.

Dva barjaka, koje smo spomenuli, odražavaju drugu problematiku. Ponovno je prisutna religiozna optika, u vidu kritičkog odnosa. Naime, Kranjčević je često uspoređivao povijesnu zbilju s evanđeoskim pozivom Crkve, život kršćana s Kristovom naukom, tron s Golgotom, sjaj i bogatstvo s žrtvom i križem. Niz pjesama nadahnut je tom tematikom.¹⁰

U vezi s tim stoji i Kranjčevićeva socijalna inspiracija. I ona je redovito religiozno protkana. Uočljivo je to u *Radniku*, u pjesmi *Misao svijeta*, u *Prvom grijehu*. Dapače i *Excelsior*, sa svojim obožavanjem uma i misli, svojom »bunom i nemirom«, crpe korijenje iz biblijsko-religioznog ozračja.

Poseban primjer Kranjčevićevih religioznih nadahnuća ili, bolje, intimnih doživljaja susrećemo u pjesmi *Resurrectio*. Veličanstvena je to poema. Da je samo nju ispjevao, Kranjčević bi ostao u našoj povijesti i kulturi prorok i vizionar koji je nadišao svoje vrijeme i na nov način progovorio svijetu. Uzvišena je pojava Krista na pariškim barikadama. S njom je naš pjesnik preteča suvremenih teoloških interpretacija. Stotinu godina prije »teologije oslobođenja« on stavlja Uskrsnuloga — koji ga je uvijek iznova fascinirao i nadahnjivao — na čelo pobunjenih u velikom evropskom prevratu 1789. Ne vodi ga pri tom nikakva modernistička misao nego želja da pokaže kako se Krist, s božanskom aureolom, uzdižući se iznad svih ljudskih trvenja i nasilja, evanđeoski zalaže za ponižene i obespravljene.¹¹

⁹ Religiozne konotacije — znao je to Kranjčević — omogućuju dublje doživljavanje i bolje razumijevanje njegove poezije. Bez njih bi ona prešla u filozofsko-sudbinski diskurs; ne bi posjedovala univerzalnost i širinu koje s njima ima.

¹⁰ Većina Kranjčevićevih socijalnih pjesama bitno je vezana uz religioznu pozadinu. Na mahove je jednostrano stvari gledao. Ipak, kad je riječ o socijalnoj pravdi i povijesnoj kritici — dapače o izravnoj kritici kršćanstva, kršćana i Crkve (*Hristova slika, Eli! Eli! lama azavtani*) — ne bi trebalo na temelju toga stvarati sudove o Kranjčevićevu, tobože, negativnom odnosu prema Bogu i vjeri.

¹¹ Teško je s današnjeg gledišta shvatiti zašto je *Resurrectio* bila često meta kršćanskih kritičara. Ako se ona promatra samo teološki, onda joj treba priznati mnoge prednosti. Vizija uskrslog Krista izravno je svjedočanstvo Kranjčevićeve vjere u njegovo božanstvo.

Za jednu opširniju interpretaciju religioznih ishodišta kod Kranjčevića vrlo su zanimljive pjesme *Iza spuštenih trepavica*, *Astrea*, *Providnost*, *Ja mišljam*... Mada su različito tkane i misaono različito impostirane, one su svojevrsni modeli poetskih inspiracija, u kojima religiozna pozadina širi prostor pjesnikovim dijalozima te daje potreban naboj nemirnoj misli.

Tipično religiozno-molitveni model kranjčevićevskog stila nalazimo u pjesmi *Golgota*. Ona, sa svojim povjerenjem u Pravdu i Milosrđe, stoji kao tihi kontrapunkt pjesnikovim sumnjama i nemirima. Karakteristična je za interpretaciju cjelokupne Kranjčevićeve misli. Evo kako, baudelaireovski, moli:

»O, Gospode, dovodim Ti
Pred patničko Tvoje drvo,
O, sve one, o, sve one,
Što ih teški udes srvo:
Prevarene, zavedene
I bez nade, i bez vjere,
I molim se za nje Tebi:
Miserere, miserere!«

Sličan je ovomu jedan drugi religiozno-ambijentalni model, ili postupak, kakav redovito susrećemo u *Bugarkinjama*. Čest je i, u širem smislu, općenito prisutan u Kranjčevićevoj poeziji. Glavno mu je obilježje religiozna kršćanska prepoznatljivost, s povremenim religioznim izrazima, mislima i motivima. Nalazimo ga, na primjer, u pjesmama *Bog i Hrvati*, *Hrvatskoj majci*, *Suzi roblja*, *Hrvatica kod kolijevke*, itd. Religiozni elemenat nije dominantan, pa niti inspirativan; samo je usputni motiv ili dodatak šire nacionalne, društvene, egzistencijalne ili misaone problematike. Očituje ozračje i duhovnu klimu s kojima se pjesnik poistovjećuje.¹²

Dakako, ima još različitih postupaka i modela: jer, svaka je pjesma cjelina za se. Ne idemo za tim da ih sve pojedinačno izložimo ili napomenemo. No, preostaje nam čitavo jedno područje, najtipičnije u drugoj i trećoj fazi pjesnikova stvaranja. To je onaj široki segment Kranjčevićeve muze u kojoj je religiozni supstrat izrazito provokativno i stvaralački djelovao, nadahnjujući ili, barem *a contrario*, potičući onaj poetsko-refleksivni procédė, pun nemirnih pitanja i tragičnih slutnja i dilema.

Široka je to vena; suspregnuto teče iskustvom i mišlju te se meditativno razlijeva i sumorno odjekuje u refleksivnim valovima. Njezin je model sličan onomu koji smo vidjeli govoreći o *Zadnjem Adamu*, premda se od njega tipski razlikuje. Opća mu je shema dovoljno poznata: pjesnik se ne miri sa sudbom i poretkom, ni praktično ni misaono, te svjesno reagira: oporo i rezignantno; na mahove pesimistično. Preispituje prihvaćenu impostaciju i svoju poetsku potku tiho ali prepoznatljivo oslanja na

¹² Čest je ovaj model i u kasnijim Kranjčevićevim pjesmama. Spomenuo bih samo neke: *Učiteljskoj omladini*, *Efeta*, *Ja mišlja*, *Novoj u osvit* itd. Ova posljednja završava: »Sursum corda u nestalnoj mijeni / Ja osjećam, da je uslov mira / Tek u Tebi — Stožeru svemira!« — Držim da ovo nisu samo usputne riječi ili, tobože, »retorička figura«.

religioznu osnovu, koja mu najčešće služi za čvrstu bazu i kontrastnu pozadinu.¹³

S ovim dolazimo do novog modela ili, još točnije, do nemirnog meditativnog područja Kranjčevićeve lirike, koja je godinama tkana na razboju srca i uma, u procjepu osobnog doživljavanja ljudske zbilje i idealne biblijske vizije. Kranjčeviću se spontano namećala tragična opcija. Iako je bitno potaknuta povijesnom situacijom, osjećajnim doživljajem suze, arhetipskog simbola ljudske patnje, skeptično je odjekivala i na metafizičkim prostranstvima. Religiozno joj je bilo refleksi i isknište. Pjesnik ga vješto asocira ili, kad mu je potrebno, izriječkom spominje, služeći se njime kao kakvim osloncem za vlastite vizije i misli, rakursom ili rasteom u tehnici superponiranja boja o ljudskoj sudbini.¹⁴ Umjetnički je, estetski i misaono, osjetio da ga takva konotacija, uz povremene jukstapozicije, bolje ističe, te daje dublji smisao njegovoj poetskoj cjelini.

Uzmimo za primjer pjesmu *Anđeo bola*. Tema joj je ljudska patnja, suze i bol, smrt. Ona na tome i ostaje. Međutim, što je za konačni dojam važno, Kranjčevićeva se misao širi i na eshatološke prostore. U pjesmi se tako, u slici i misli, superponiraju povijesni i sudbinski refleksi. Njezina unutarnja optika, koja joj daje iskustveno-emocionalni karakter i misaono-refleksivni naboj, opipljivo je religiozne inspiracije:

»Tu se anđeo bola u vidu svijetloga duha
Nad prazni maginje krevet da trudnu napipa nogu;
Al ništa — na jastuku samo nešto ostade suza,
A jadnik luta — sprema se — Bogu! (...)
A gore — nad oblačjem tamnim kud ljudsko ne vidi oko —
Aleml gore sjajni i živi;
Sklopljenih ruku i krila ondje se anđeo bola
Svojim žrtvama — divi!«

Pjesma nije religiozna, nego sudbinska. U njoj, u grču bola, odjekuju različite asocijacije. No religiozne su, kao i u mnogim drugim stihovima, očite. Pesimizam i oporba nisu ih zanjekali, nego, naprotiv, potencirali. Bez njih se pjesma ne bi bila začela, kao što se bez njih ne bi mogla u potpunosti ni razumjeti.

¹³ Kranjčević pjesnički pristupa svojim temama. Najčešće samo aludira na postavke i kontraste svojih ideja. U tom smislu češće misli na kršćansku sliku svijeta nego što je spominje. Razvidno je to u različitim modelima, posebno u razdoblju njegovih pozitivističko-panteističkih i pesimističkih inspiracija. Tako na primjer u pjesmama *Majales*, *Pogled na zvijezde*, *Smrti*, *Iza spuštenih trepavica* ... religiozna je pozadina gotovo nevidljiva; ali, ako bolje pogledamo, vidjet ćemo da im je sasvim jasna, u sudbinskoj perspektivi, kontrastna refleksija. Stoga će pjesnik s vremena na vrijeme indirektno na to podsjetiti. Zato u pjesmi *Iza spuštenih trepavica* nameće svoju asocijaciju: »Svud vidiš, kako bezumna objest / Po lijepom tvojem Edenu hara (...) I mislim; što to priroda sebe / Ždere i gradi, gradi i ždere, / A sve što je lijepo, skladno i pravo, / Tek da je čedo maštanja našeg.«

¹⁴ S. S. Kranjčević nije izgradio svoj misaoni sustav. On se je stalno držao kršćanske sinteze. Sva njegova ođstupanja samo su potvrda da mu je ona bila trajna opsesija i nemirno nadahnuće.

Uzmemo li još jedan primjer: pjesmu *Groblje na umoru*, vidjet ćemo sličnu metodu. Ponovno je tema šira od svog naslova. Pjesnik traži antiteze prošloga i budućega, sakralnoga i modernoga, između groblja i kolodvora, s alegorijsko-metaforičkim suglasjima simbola dvaju svjetova i dviju civilizacija. Dakako, i ovdje je najvažnija refleksija: povijesne situacije i kontrasti ljudske sudbine. Religiozno je prigušeno, ali iznutra djeluje. Groblje i njegovo rušenje budi u Kranjčeviću posljednja pitanja: »O, hoće li iznad njega ikad boštvo grmnut trubom?« — Taj upit i pjesnikovo asociiranje šutnje Neba jasno govore o religioznom udjelu u rađanju i razradi ove ontologijske pjesme.¹⁵

Prosinačko sunce ili njegova alternacija *Zapad sunca* uglavnom se nadahnjuju na istim izvorima i služe sličnim postupcima. Mada je, općenito, riječ o pjesnikovim viđenjima, religiozna im supstancija daje rezonantnost. Bez nje bi oni ostali splošni, ne bi imali sudbinsko-vertikalnu dimenziju i dubinski odjek, koji im ističu univerzalnu vnijednost. Stoga se i sam pjesnik potrudio da spomene i poveže neke misli i slike:

»Krv tu gledam kroz eone
I sve slušam vapaj ljuti;
Svemir šuti — vama nije
Dosudeno počinuti.«
(*Zapad sunca*)

Ponovno je u pitanju pjesnikova tjeskoba pred patnjom i bijedom čovjeka. Zlo i nepravda bitan su impuls. No, to zlo i nepravda u Kranjčeviću svijetu shvaćanja, u njegovu nazoru, ne bi smjeli imati toliko mjesta. Stoga je na izvorima pjesme iskonski kauzalitet Kranjčevićeva religioznog svjetonazora potaknut »tragičnim« iskuštvom, izraženim u arhetipskoj metafori suze.¹⁶

I u *Prosinačkom suncu*, kad smo ga već spomenuli, pjesnik doziva u pamet i »drugi« pristup, onaj religiozni, kad ozračju božične noći kontraponira sudbinski tragične slutnje i tobožnja zavaravanja:

»Božićna brujat će zvona, veselo žagorit sve će
Smrznutu gazeći cestu, u nebo gvireći mrko;
Sama će sebe varkat, tračak da osjeti sreće;
— Smiješ se licem, srce o grko!«

U ovoj je pjesmi, očito, kao i u prvoj, religiozna optika spontana pozadina. S njom se i iz nje, u koštacu idealnih vizija i životnih stradanja, supstancijalno rađala i nemirno progovarala Kranjčevićeva poezija. Ima

¹⁵ Kranjčević se svrstava u onu protestnu liniju pisaca u svjetskoj književnosti koji su se zabrinuto pitali za budućnost čovjeka i svijeta. On je prvi među našim pjesnicima osluhnuo korake novih vremena koja gube smisao za mistično i sakralno. Stoga ga je izazivala »šutnja Neba«. Vjeru je htio utvrditi opipljivim faktom, a Providnost i Božju pravdu vlastitim iskustvom.

¹⁶ Suza je u njegovoj osjećajnosti bila nešto najvrednije i istovremeno najtragičnije u ljudskom životu. Posvetio joj je mnoge misli i stihove. Daje joj čudesnu simboliku u ljudskom, nacionalnom i religioznom smislu. U *Suzi roblja* pjeva: »Ah, ti bliještiš žarka, vruća, / I tvoj odsjev srca sjeća: / Da imade uskrснуća, / Dok se narod mrtvih sjeća.«

u njoj zvukova oporbe, ima pesimizma i prkosa. No, religiozna je postavka neizostavna. Dok tkaje svoju potku, pjesnik je nikada ne gubi iz vida; ona mu je oslonac i izazov. S njom se suočava i sukobljava, ali je nikada ne napušta.

Konačno, ima u Kranjčevića, u nekim pjesmama, i dijaboličnih prizvuka; i to je u njega religiozne, biblijske provenijencije.¹⁷ Prvi grijeh je najočitiiji primjer. No ovdje se ne bismo na njemu zadržavali; spomenut ćemo radije *Triptih*. Zanimljiva je to slika. U njoj su došla do izražaja različita pjesnikova nadahnuća: scijentističko-pozitivističko obzorje, iskonska drama razvoja i rasta, Kristova misija i kruta stvarnost povijesti. Kranjčević u nju upliće i Luciferovu ironičnu igru s ljudima, sotonsku prisutnost zla u svijetu. Na taj način otvara šira pitanja i gradi prostor za novu refleksiju:

»Nijeste l' siti leta po oblaku,
Gdje izmjeriste atome svjetova;
Je l' nađoste u svjetla moru
Maslinsku kapljicu za noć našu?!

— Ovako ti ćeš jednoć se rugati,
Svjetlonošo, što crva si stavio
U grudi ljudske; prokletniče,
Kog ljubim, predivno jer se smije!«

(*Triptih*, III)

Ova misao u razgovoru s Luciferom i slojevito nadahnuće *Triptiha* tipski uokviruju prvi dio našega izlaganja, u kojemu je ukratko osvijetljena kreativna uloga i temeljna postava religioznih odjeka u Kranjčevićevoj poeziji. Preostaje nam da unutar tih odjeka potražimo podudarnosti i upitnosti, religiozna povjerenja i oporbe.

II. RELIGIOZNE ODREDNICE I DVOJBE KRANJČEVIĆEVE POEZIJE

Započnimo s tihom ispovjednom pjesmom, s pjesmom *Eli*. Karakteristična je za našu temu. Može nam poslužiti kao uvod i ilustracija za ovaj drugi dio. Riječ je o Kranjčevićevu povjerenju i sumnji, o vjeri i pesimističnim shvaćanjima života. Evo kako to naš pjesnik ispovijeda:

»... I uprav duh moj složit krilla htjede
Nad tamburu i javorovo drvo:
Već gasnule su zadnje zvijezde bljede,
— A sunca sama u pjevanje prvo!
I teško, tmurno, sve bje zagorčeno;
Ah kletva to je u klog nema vjere,
Pod čelom kada i u srcu nijemo
Života liste gladna skepsa dere.
... I uprav htjedoh bezdan biti prazan,
U kojem sunce utrnu se jedno (...)

¹⁷ Čest je prizvuk satanizma i đavolskog utjecaja u svijetu u Kranjčevićevim nadahnućima. Najčešće je vezano uz kušnju prvih ljudi. I u prozi se dotakao te teme (usp. crticu *Demonovo ogledalo*).

Kad ti si došla bez riječi, najednom,
 Bijela skladna u taj pusti okô,
 Nad onim crnim stanula si bezdnom
 I digla baklju ... visoko ... visoko ... (..)
 ... Ja vidim samo gdje ti u bjelini
 Pred boštva moja nove mečeš svijeće;
 Sav svemir pjeva: Slava u visini!
 — Na usne moje »Očenaš« polijeće.«

Nema sumnje, Kranjčević se je susretao s vjerom i nevjerom. Ima u njega povjerenja i sumnja, unutrašnjih borba i pesimističnih odjeka. To uopće nije sporno. Sporni su pristupi njegovoj misli i jednostrana uopćavanja pojedinih Kranjčevićevih stajališta.

Složit ćemo se s mnogim Kranjčevićevim interpretatorima — makar su između sebe oprečni — kada je riječ o pojedinim stihovima, tjeskobnim dvojbama ili tihim povjerenjima. Međutim, kad se radi o cjelovitom Kranjčeviću, onda ga moramo cjelovito promatrati: ne možemo njegove sumnje i resignacije toliko generalizirati da od njih ne bismo vidjeli središnju os njegove religiozne ukorijenjenosti, kao što ni tu ukorijenjenost ne smijemo toliko potencirati da bismo s njom zasjenili pjesnikove nemire, pesimistične vizije i religiozne upitnosti. Sam Kranjčević je, kako smo vidjeli u navedenoj pjesmi, ispjevanoj 1897, toga bio svjestan. U pojedinim je meditacijama zdvojan i tragičan, dok je u drugima religiozno postojan i kritičan. Zapravo, u osnovi, u svom temeljnom određenju, on je duboko religiozan. To je razlogom da su ga religiozne misli i ideje toliko nadahnjivale i uzbudivale, silile na razmišljanje. Ali, u pojedinim časovima, u kriznim situacijama, oštro je postavljao pitanja, upadao u sumnje te isticao svoje tragične slutnje.¹⁸

I to mu je bilo jasno. Stoga je, baš u tim časovima, iskupio svoje »iskorake« vlastitim stihovima, koji neosporno potvrđuju, kako rekosmo, njegovo temeljno opredjeljenje:

»Pustite me u samoći;
 Bog jedini samo zna
 Kako li je srcu momu
 U čas nade kad ne'made!«¹⁹

(Pred kraljevskom pločom u Baški)

¹⁸ Bio je svjestan svoje pretjeranosti, ali joj se nije mogao oti. Zato sam sebi prigovara: »A za mnom se čuje podrugljiva jeka: / Pesimisto glupi, ne ima ti lijeka!« (Obična priča). Još nemirnije zvuči pjesnikov doživljaj vlastitog poziva: »Meni Bog je pjevat reko. / I ja vršim božju volju — / I ja jedem srce svoje!« (Ženi).

¹⁹ Opća tragika i pesimizam, mada više kao opozicija i čežnja za prvotnom srećom, nego neki uvjerljivi nazor, daju Kranjčevićevoj poeziji mučan kolorit. To izražajni su što ih pjesnik pretače u vlastita razočaranja i uzdiže na univerzalnu razinu: »Sve, sve je sanja pusta, / Sve umišljeni raj, / Gdje suza suzu guši, / A uzdah uzdisaj. / A ti si harfa samo / Kroz koju tuži svijet, / I sve je tvoje cvalo / Za pogrebnički cvijet« (Ah sve je sanja pusta). Zanimljivo je ipak, kako i u tim kriznim trenucima ostaje vezan u religioznu misao: »Ah tko vjerovat može, / Tog silno voli Bog!« (ibidem).

Bilo je, dakle, u Kranjčevića »časova bez nade«. Tada je buntovan i skeptičan. Nije ih se on odricao, ali ih je, u svom priznanju, sveo na pravu mjeru: nisu bili njegovo određenje nego izazov i kušnja.

Navedeni su stihovi ispjevani godine 1898, u razdoblju *Trzaja*, kad je Kranjčević, da se poslužimo Matoševim izričajem, često »očajavao«. Naravno, nisu bili po srijedi samo metafizički nesporednici; dapače, oni su bili sekundarni. No, usprkos tomu, spomenuti stihovi, makar ne mogu poreći sumnje i razočaranja do kojih je naš pjesnik dolazio, tiho potvrđuju fundamentalnu opciju, koje se nikada nije odrekao.

U stvari, iskonska je kušnja i neodoljiva veličina Silvija Strahimira Kranjčevića u tome što nije znao ni mogao konformistički misliti i splošno, linearno pjevati. To se je s njime rodilo. Bio je i ostao međaš i izazov naše tradicionalne i moderne misli i pjesme, mentor i oporbenjak istodobno.²⁰ Moguće ga je, kad se uzme »pars pro toto« različito tumačiti: nemirno je, u svom intimnom doživljavanju svijeta, tragao za vlastitim korijenima i s njima se konfrontirao. Odjekivalo je to i na sudbinskom području. Ali je, bez svake sumnje, trajno ostao vjeran kreacionističkoj impostaciji i svom iskonskom pjesničkom pozivu: potrebi za istinom i pravdom.

Mjerodavan putokaz i sigurno svjedočanstvo da smo na dobru putu nalazimo u pjesmi *Monolog*. Indikativna je to inspiracija, iz 1892, s autobiografskim obilježjima:

»Ja k nebu hoću kroz uzdah svijeta;
Na grijehu srca plamene krvi
Istinu tražim. Gospode, zar ćeš
Kazniti volju kojom Te žudim?«

Nije nam cilj navoditi religiozne stihove, kao ni zdvojne i skeptične misli. Dovoljno je poznato da jednih i drugih ima u Kranjčevića. Važno je u ovom kratkom prikazu uočiti čvrstu vertikalu svih njegovih tkanja, s kojom se je toliko suživio, da je se nije mogao odreći i kad je u neka njezina iskrišta sumnjao. Zapravo, ta je vertikala jedini kriterij da se istinski shvate i cjelovito interpretiraju njegovi stvaralački dijalozi i tjeskobna razmišljanja.

Da bismo to bolje uočili, moramo se ponovno vratiti *Monologu*. U njemu Kranjčević priznaje i istodobno pjesnički obrazlaže nemire i istupe koji su ga više sociološki nego ontološki uznemirivali:

²⁰ Kranjčević je disident, ali nije raskolnik, revoltirani oporbenjak, ali ne revolucionar. On se suprotstavlja i istovremeno ostaje vezan uz ono čemu se suprotstavlja. To je očito u njegovim religiozno-sudbinskim pobunama. Na primjer u pjesmi *Na kolodvoru* (1899. g.), u kojoj želi negdje poći, pobjeći iz svoje sredine, iako u njoj ostaje, razgovara sa svojim uspomenama iz mladosti, sa svojim »albumom« — svojom misli i pjesničkim pozivom: i dok izražava svoj nemir i očaj, obraća mu se iskreno: »Ne mogu ti 'zbogom' reći, / Ponijet ću te tamo, tamo, / Gdje će Bog nas vidjet samo / Sve znajući, svevideći« (potertao D. Š.). Čudno što Kranjčevićevi kritičari, pa i danas, s jedne i s druge strane, ne zapažaju dovoljno konfliktnost Kranjčevićeve psihe, unutar-nje borbe, koje su ga razdirale i istodobno silile da bude protestan ali i da ostane vjeran svojim korijenima, nazoru s kojim je intimno drugovao i istodobno s njime kontroverzno raspravljao.

»I alko nekad stupimo tamo
 Tebi pred oči, pravedni oče,
 O, ja ću onda drskijem prstom
 Tebi pokazat idole moje,
 Reći ću: Oče, ove gle ljubljah,
 Ljubljah i ljubljah! A ti, o suče,
 Ti ćeš se meni tada nasmiješit,
 Košto si često na mene gledao
 Kroz šaren dugu i bijeli oblak,
 Kada sam bijesan, tražeći pravdu,
 Srnuo ljutit s utrte ceste,
 Vičući: Čemu si ljudma u glavu
 Stavio mozak — i čemu ljudi,
 I više: čemu li suze?!«

Ovi su zadnji stihovi impresivni; oni tumače cijelog Kranjčevića. Nije on poricao svoja uvjerenja: on je s njima i u njima svijet promatrao; s njima je zahtijevao harmoniju i, nemiran, prosvjedovao kad je nije iskustveno našao. Ne radi se u njega, bar ne primarno, o tzv. ontološkim sumnjama, o egzistenciji Boga i stvaranju svijeta; naprotiv. Njegovi su problemi etičke i gnoseološke naravi.²¹ Kad ih ne može dokučiti, ne odriče se biblijskih obzorja: radije upozorava na antinomije i pada u pesimizam, koji tek prividno tragično tišti, dok u biti čezne za nostalgичnim vremenima staroga Edena, za povratkom čovjeka u *status naturae purae*, u kojemu bi vladao prvotni sklad.²²

S tog gledišta treba pristupiti i Kranjčeviću racionalnom i sentimentalnom prizivu na mozak i suze. U čežnji da dohvati tajnu, zanosio se na mahove različitim filozofskim, scijentističkim i pozitivističkim kombinacijama.²³ Širok je bio dijapazon njegovih vidika ili, bolje, metodskih pokušaja. No, njegov intimni svijet, odredište i nazor bili su na drugoj strani. S njom se je suživljavao i suočavao. Zato su se i nesporazumi radali na toj istoj strani.

• Mada je Kranjčević svoju pobunu nosio u sebi, ona se je bitno hranila na njegovoj pjesničkoj osjećajnosti i gorkom životnom iskustvu. Tragika je našeg »sputanog genija« u tome što je dublje doživljavao i osjećao tamne nego svijetle strane života. Zbog stvarne nepravde nije mogao vidjeti nikakvu pravdu: »Ja sam Pravdu svijeta gledao, / Reko sam joj: Evo, — ti si! / Osvetit ćeš ovo čedo, / Ako dosle nikog nisi! / A ona je blijeda, šutke / Pogledala samo na me, / I ja vidjeh: obje ruke / Bile su joj povezane!« (*Astrea*). Zbog toga i zbog želje da spozna zašto je to tako, zašto Bog ne intervenira, rasli su njegov nemir i bunt. Osjeća se to snažno i u *Mojsiju*, u njegovu razgovoru s Bogom. Na Božji odgovor da on drugačije gleda iz svoje vječnosti nego čovjek iz svoje vremenitosti, Kranjčević na Mojsijeva usta progovara: »Al kod nas ovdje, s našeg pogleda, / Baš ravan nije piramida rt/Sa rovovima što ih diže krt, / I makar da je sve to natega!«

²² Usprkos gorčini pesimizma i burnim prosvjedima, Kranjčević iskreno pokazuje svoju dobrohotnost: »Al opet — Zemljo majko, oprosti, / Ako ti gorku rekoh! / Ta ja bih rada, da divna cvjetaš / Ljiljanom pravde, ružom slobode, / Da budeš prvi svemirski alem / I prvi cvijet božije misli!« (*Ditiramb*).

²³ Mada se je naš pjesnik okretao i prema scijentističkim i pozitivističkim tumačenjima, prema njima je kritičan i oštar kad se radi o njihovim preferencijama i mišljenjima da će znanost sve otkriti i riješiti (usp. *Portret, U zanosu, Svijet i pjesma*).

Jednostavno rečeno, Kranjčević nije mogao prihvatiti povijesne danosti; još manje suze i zlo koje ga je tištalo. Čovjek mu je bio božanski ideal. Jasan mu je bio odnos između stvorenja i Stvoritelja, ali kad je bio u pitanju čovjek, srce i um bili su zagovornici njegovih htijenja. Snažno je to u *Mojšiju* izrekao:

»Nedohvatni su sudi, Gospode,
U kojima se nama pojavljaš,
I zakoni su tvoji vječiti,
A da bi crv tvoj mali, sićušni,
Sa stožerima tvojim drmao.
Davnina mrkla prošlost zastire,
Otkako si u svojem Edenu
Iz zemlje prvog stvora izveo,
Udahnuo mu dušu besmrtnu,
Al to bi mrva s tvoje mrvice.
I odonda smo svi mi smrtnici
Komadić tvoga bića velebnog,
Pa sve što jesmo — sitni, maleni,
Al tvog smo ipak bića čestica! (...)
Pa, Gospode, o, reci, vječiti,
Je l' ljudsko čelo za to stvoreno
Da u prah pada ropski, kukavno,
I one ruke u koje si ti
U tajne svijeta postavio ključ,
O, reci, jesu l' tako slabašne,
Da nijesu vrijedne s tobom, Gospode,
A u čast tvoju, vladu dijeliti?«

Ne bismo htjeli zanemariti složenu problematiku s kojom se je Kranjčević hvatao u koštac, ali nećemo pretjerati ako kažemo da joj je ovdje naznačen iskonski izvor. Ljubav prema čovjeku: da »bude do nebesa prvi«, »da Bogu ruku poda« s jedne strane i disharmonija svijeta s druge, zapravo nesklad između pjesnikove idealne vizije i povijesne situacije, čežnja za izgubljenim rajem, prvotnom pravičnošću i skladom, progovarale su svojom brigom i upitnošću, nemirom i buntom, dapače sumnjom i pesimizmom, odjekujući često sudbinskim dilemama i konačnom tragikom svega, a opet ostajući čvrsto na temeljnim pozicijama kršćanskog nazora, s kojim je Kranjčević bio neodoljivo vezan pupčanim nitima svoje misli i osjećaja, što jasno potvrđuju i navedeni stihovi.²⁴

²⁴ Idealna pozicija čovjeka, koja je Kranjčevića opsjedala, bila je vizija edena, raja zemaljskoga. Sve drugo mu je bilo nepravda i poniženje za čovjeka. U korijenu te nepravde i poniženja stoji barijera istočnog grijeha. Kranjčević ga prihvaća, ali se nikako s njim ne miri. Kao što Papini nije mogao prihvatiti vječnost pakla, tako ni njemu nisu jasne krute posljedice prvoga pada. *Prvi grijeh* je stoga ilustracija mnogih Kranjčevićevih ideja. Naš ga pjesnik ne niječe, ali se s njim neprestano bori. Zato je *Prvi grijeh* više rasprava nego pjesma. Autor u njemu izlaže svoje teze. Čovjek će radom, smatrao je on (*Radniku*), odnosno sumnjom i radom (*Excelsior*), osvojiti svoj prvotni položaj *naturae purae*, prvotnog idealnog stanja u raji zemaljskom, u Edenu.

Možda je važniji problem na drugom kolosijeku: na Kranjčeviću doživljavanju svijeta i poimanju Boga.²⁵ O tome su se vodile oštre dispute na stranicama *Hrvatske straže*. O tome bi se i danas moglo raspravljati. Pjesnik nije dogmatičar i teolog, nego kreator, vizionar i — slutnja; slojevit je u svojim izričajima, višeznačan u pjesničkim rezonancijama: širi u dosegu i od svoje vlastite misli. Baš zato filozofsko-teološki pristup Kranjčeviću, kakav zauzima Criticus u *Hrvatskoj straži*,²⁶ njegov polemički odnos i vlastite interpretacije pjesnikovih viđenja, nemaju toliko svoga uporišta u Kranjčevićevoj poeziji koliko u kritičarevoj oštrini i duhu vremena.

Značajno je pri tome i pjesnikovo poimanje Krista. Kranjčević je u njemu gledao simbol i određenje svih ljudskih pitanja i nadanja. Ni Dostojevski mu u tome nije ravan. Naš pjesnik, istina, malo govori o Kristovu božanstvu, ali je sva njegova vizija Krista nadljudska, biblijsko-getsemanska; nipošto prometejevsko. Bez obzira na to što svijet — a u Kranjčeviću shvaćanju i kršćanstvo i Crkva — ne slijedi i ne ostvaruje plodove Žrtve u svom povijesnom hodu, ona je stvarnost koja ga nadahnjuje:

»Glas se začu sa nebesa: Amo k meni, pravde žedni,
Amo k meni, uvrijeđeni, poniženi, gladni, bijedni!«

(*Misao svijeta*, 1896)

Krist je odgovor na mnoga nemirna pitanja i iskonski, božanski poziv na prvotnu pravdu u Kranjčevićevoj socijalnoj poeziji.²⁷

Kranjčevićeva povijesna shvaćanja, kritiku Crkve i kršćanske prakse, mnogi i nehotice brkaju s njegovim uvjerenjima, s tobožnjim zaziranjem od vjere. Nekritično je takvo stajalište. Držim da je to razlog više da se Kranjčevića ponekada krivo shvaća i tumači. Stvar je, međutim, sasvim druge prirode. Isti onaj žar koji je silio Marka Marulića da kritizira ljudske slabocē, u prvom redu zlo u Crkvi, poticao je i Kranjčevića: u želji da Kristova slika — »Divna slika na Golgoti naslikana jednog dana« — ne bude u povijesnom hodu zasjenjena, »pomračena, zamazana«, nego da božanski privlači i spasiteljski djeluje, u konkretno stvarnosti povijesnog svijeta.²⁸

• Je li Kranjčević Bog uvijek osobni, kršćanski Bog? U svojoj temeljnoj opciji naš pjesnik se ne odriče Boga, Početnika, Stvoritelja, Sveduha, Pratelja. Međutim, sami izričaji upućuju da to nisu uvijek istoznačni pojmovi. Tu se može govoriti o različitim utjecajima na Kranjčevića. Ipak, i u tom raznolikom pojmovanju, u kriznim i protestnim »skretanjima« »s utrte ceste«, kako se sam izrazio u *Monologu*, u misli i njegovoj se poeziji stalno javlja pojam osobnog Bitka — kršćanski rečeno, *Causae Primae* — odgovornoga za sve što se zbiva i događa. Kranjčević u prvom redu na nj misli, s njim računa i s njim dijalozira.

²⁵ Usp. *Hrvatska straža*, I, 1903, str. 97—117, 389—413.

²⁷ Dok je u sudbinskim meditacijama pesimističan, u socijalnim je protestima vjesnik optimističkih vidika. Krist mu je pri tome simbol i određenje, ideal pravde, ljubavi i mira.

²⁸ Kranjčević se s pravom suprotstavljao negativnim pojavama povijesne prakse. Protestan i osjećajan, kakav je bio, i u tome je više gledao crne nego svijetle strane i primjere. Previše je uopćavao i emocionalno sudio. Zbog toga su ga crkveni krugovi, ponovno emocionalno, napadali i odbacivali. Danas,

Konačno, Kranjčevićeva upitnost i teološka refleksija nikada nisu splošne, nisu jednodimenzionalne; imaju redovito svoju vertikalnu i horizontalnu dimenziju; izravno su otvorene životnom, egzistencijalnom doživljavanju religiozne stvarnosti. Možda je i u tome razlog što ih njihovi suvremenici nisu mogli cjelovito shvatiti. Danas bi u ovom pokoncilskom vremenu mnogo bolje prošle.²⁹

Ukratko, čovjek je, u koštacu uma i srca, uznemirivao Silvija Strahimira Kranjčevića. Tištala ga je stvarnost ovakva kakva je. Ali ne na način kako to susrećemo u ovovjekovnoj literaturi apsurdna, u ateističkim monolozima, nego u opciji kršćanske vizije. Kranjčeviću nije bio Bog u pitanju. Stoga, koliko god je bio preteča i inspirator novih kretanja, pa i religioznih oporba, neodoljivo je progovarao iz temeljne kršćanske orijentacije. Sva su njegova istupanja i rezignantna stanja samo u njoj i kroza nju mjerljiva. Ona ga je napajala i unatoč buntu čvrsto uza se vezala. Bio je duboko religiozan. Pjesnički, na svoj način.*

RELIGIOUS STARTING POINTS AND DILEMMAS KRANJČEVIĆ'S POETRY

Summary

Croatian's poet Silvije Strahimir Kranjčević (1865—1908), the first among our poets takes into his poetry spiritual disquietudes and metaphysical dubitations. His poetry essentially is inspired by religious motifs and thoughts; he is deeply religious. However, he is not firm in his standpoints. He has much scepticism and metaphysical dilemmas.

• kad se mirno na sve to gleda, treba dobro lučiti pjesnikove sumnje i nevjerice od socijalnih perspektiva i kritičkih ekscesa. Ima u njima često ironije i sarkazma, pretjeranosti i polemike. No kad je riječ o Kristu, svega toga nestaje. U tom smislu treba shvatiti Kranjčevićevu oštricu kao želju da se Kristova »slika« potvrdi u povijesnoj stvarnosti i životnoj praksi.

²⁹ Nismo ovdje govorili o Kranjčeviću misticizmu. Branimir Livadić i na to upozorava (usp. Silvije Strahimir Kranjčević, *Kroz život i djelo*, Zagreb, 1934, 187—190). Najčešće se pri tome spominje utjecaj istočnih filozofija. Sigurno su i one preko Schopenhauera dopirale do našega pjesnika. No i bez njih, njegovo shvaćanje poezije, ljudskog zajedništva i povezanosti s Bogom (usp. *Mojsije*), doživljaj prirode i života, posebno Kristova prisutnost u čovjeku i svijetu, vukli su ga pjesničkom i vjerskom misticizmu. Zato su njegove pjesme o Kristu, o našoj sudbinskoj povezanosti s Bogom protkane mističnim nitima. U *Triptihu*, uz pozitivističke vizije i evolucionističke procese, povezuje istodobno pjesnički i religiozni misticizam: Kristova žrtva, Blijeda Djeva (Bl. djevica Marija), satanizam, istost sveljudske sudbine... Ima toga dosta i u drugim pjesmama: u *Angelusu*, *Andelu bola*, *Smrti* itd.

* Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Razred za suvremenu književnost, Zavod za književnost i teatrologiju, i Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine u Sarajevu, RO Institut za jezik i književnost, OOUR Institut za književnost, priredili su znanstveni simpozij o Kranjčeviću pod nazivom »Živi Kranjčević« u povodu 80. obljetnice pjesnikove smrti od 24. do 29. listopada 1988. godine u Senju, Zagrebu i Sarajevu. — Ovo je izlaganje bilo izloženo na tom simpoziju 26. listopada u svečanoj dvorani JAZU u Zagrebu.